

Alevî Telakkîde Hz. Muhammed

Dr. Cenksu ÜÇER*

Özet

Bu makalede Alevî telakkîde Hz. Muhammed konusu ele alınmaktadır. Toplumda Aleviliğin sıhhatli bir şekilde bilinmemesi olgusuna bağlı olarak Alevilikte Hz. Muhammed'in konumunun da bilinmediği aşikardır. Alevilik son tahlilde bir tasavvuf yoludur. Alevilikte Hz. Muhammed, genel İslâmî kabuller yanında tasavvuf hayatı bağlamında da merkezi bir konuma sahiptir. Nitekim, Alevilikte tasavvuf hayatı bağlamında birtakım âdâb-erkân, ritüeller, uygulamalar ve sembollerin hep 'son peygamber Hz. Muhammed' ile anlamlandırıldığı görülmektedir. Başta Hz. Ali olmak üzere bütün yol ulularına atfedilen önemin de Hz. Peygamber üzerinden yapıldığı malumdur. Deyişin ifadesiyle "Gün Muhammed, ay Ali'dir."

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Hz. Muhammed, Adâb-Erkân, Ritüeller, Semboller

Abstract

In this article the topic of the Prophet Muhammad in Alewî thought is discussed. It is a fact that Alewism isn't known properly in the society and for the same reason the position of Muhammad isn't well-known essentially as well. In the last analysis Alewism is accepted as a way of sufism. The Prophet Muhammad is admired in the basic beliefs in Alewî thought, in addition to this, he has a central possession in the sûfî way of life. Like wise, the significance of some regulars-customs, rituals , practices and symbols in Alewî thought connected with the Sûfî way of life, has been stressed by means of the Prophet Muhammad. It is known that the importance ascribed to mainly Ali and all other exalted men is made by means of the Prophet Muhammad. This is stated in the piece of poetry (deyîş) as like "the month is Ali, the sun is Muhammad".

Key Words: Alewism, The Prophet Muhammad, Regular-Custom, Rituals, Symbols

* DİYK Uzmanı, e-mail: hcenksuucer@hotmail.com

Giriş

Bu makalede Alevî telakkîde Hz. Muhammed algısı işlenecektir. Alevîler arasında grup psikolojisi çerçevesinde 'yol kuruculuğu' ya da 'karizmatik liderlik' olgusu bağlamında doğal olarak Hz. Ali ismi ve simgesine oldukça önem atfedilir. Hatta sadece Hz. Ali değil, özellikle Muharrem aylarında icra edilen birtakım erkânlar dolayısıyla Hz. Hüseyin'e de aşırı bir vurgu yapıldığı da vakidir. Hz. Hüseyin'e yapılan bu vurgu çerçevesinde ifade edilmelidir ki, tarikatın ya da yolun Hz. Hüseyin'e emanet edildiği kabulü, geleneksel anlamda dini ve hatta sosyal hayatlarını tarikat hayatı kalıplarında şekillendiren Alevîler arasında haklı olarak Hz. Hüseyin isminin de ön plana çıkmasına neden olmuştur. Zaman zaman Hz. Hüseyin'e atfedilen önem o dereceye varmaktadır ki, bu durum -anlatılanlar çerçevesinde bir değerlendirme yapılacağı zaman- Hz. Hüseyin vurgusunun Hz. Ali olgusunu gölgede bıraktığı izlenimini uyandırmaktadır. Hz. Hüseyin ve Hz. Ali karşılaştırmasında Hz. Ali hakkında dile getirdiğimiz söz konusu olgunun, Alevîler arasında Hz. Muhammed algısı için de geçerli olduğunu söylemek gerekmektedir. Alevîler arasında kendilerinde hakim olan ve tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırılması gereken ana karakterleri doğrultusunda Hz. Ali ismine ve hatta Hz. Hüseyin ismine yapılan vurgu, Alevî telakkîde merkezi bir konumda olan Hz. Muhammed algısının yeterince anlaşılmasına sebebiyet verebilmektedir.

Alevîlikte gerek âdâb ve erkânla ilgili yazılı kaynaklarda gerek Alevîlikte hakim olan sözlü gelenek çerçevesinde hem deyiş ve nefeslerde hem de kabul, sembol ve algılarda Hz. Muhammed ile ilgili kabuller oldukça kuvvetli olmasına rağmen ilgili kabullerin keyfiyetinin tam olarak bilinmemesi, bizi, bir makale ölçüleri içinde bu konuları ele almaya sevk etmiştir. Nitekim Hz. Ali'nin ismi ön plana çıkarılmış gibi görünse de, Alevî telakkî bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Alevîliğe rengini veren telakkîlerin temelde Hz. Peygamber'le bağlantılı şekillendiği görülmektedir. Burada öncelikle gerek Bektâşî Tekkesi merkezli Erkânâmeler gerek Erdebil Sûfiyân Süreği merkezli Buyruklar gibi Alevî âdâb ve erkânına ait eserlerde Hz. Peygamber konusunun nasıl ele alındığını genel hatlarıyla ortaya koymak yerinde olacaktır. Erkânâmelerde Nübüvvet konusunun işlendiği bölümlerde, Peygamberlerin sıfatlarının anlatıldığı yerlerde peygamberlik ve şartlarıyla birlikte sadece Hz. Muhammed hakkında bilinmesi gereken (vacip olarak görülen) özelliklerinden bahsedilmekte ve Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerden üstün olduğu, bütün

insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildiği ve peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi hususlar işlenmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilen peygamberlerin bilinmesinin de herkese vacip olduğu, Hz. Peygamber'in ulu'l-azm peygamberlerden olduğu belirtilerek O'nun soy şeceresine de yer veren Erkânâmelerde yer alan hutbelerde, Hz. Muhammed'e tabi olmanın lüzumuna ilişkin önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu anlamda onun diğer asırlardan daha hayırlı bir asırda gönderildiği, bu asrın bir fetret ve küfür asrı olduğu, onunla peygamberliğin tamamlandığı, Allah'ın varlığının ve birliğinin sağlam bir şekilde tesis edildiği belirtilmektedir. Yine Hz. Muhammed'in olağanüstü ahlâkî nitelikte ve beşer üstü kabiliyette olduğu vurgulanmakta ve Allah'tan gerektiği gibi sakınılması ve Hz. Muhammed'in sünnetinin tutulması ısrarla tavsiye edilmektedir.¹

Özellikle Erdebil Süfiyân Süreği Taliplerinin âdâb ve erkânına ait Buyruklar'da Hz. Muhammed'e peygamber olarak pek çok defa yer verilirken;² Hz. Muhammed ismi kimi zaman Hz. Ali ismiyle ayrı ayrı, kimi zaman ise beraber; beraber zikredildiğinde dahi farklı iki kişilikten biri olarak dile getirildiği görülmektedir. Nitekim Hz. Muhammed ile Hz. Ali isimleri beraber zikredilip farklı iki kişiliğe vurgu yapılan yerlerde Hz. Muhammed Rasûlullah, Hz. Ali veliyullah; Hz. Muhammed rehber, Hz. Ali mürşid³ vb. tarikat hayatı kalıplarında bazı kabullerle de ele alındığı görülmektedir.⁴

Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi açısından değerlendirmeye tabi tutulmaları daha isabetli olan Alevî geleneğe ait diğer yazılı kaynaklarda da Hz. Muhammed ile ilgili kabullere göz atıldığında aynı

¹ Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Aktif Yay., Ankara, 2008, s. 65-68.

² Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, TDV Yay., Ank., 2010, s. 283.

³ Mürşid- rehber denkleminin Hz. Muhammed mürşid, Hz. Ali rehber şekliyle de kullanılmaktadır. Bu kullanımda mürşid olan Hz. Muhammed, akli; rehber olan Hz. Ali aşkı temsil etmektedir. Bkz: A. Yılmaz Soyger, *19. Yüzyılda Bektaşilik*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2005, s. 112.

Burada Hz. Peygamber'le Hz. Ali'nin konumunu şiirlerle de göstermek için Pir Sultan ve Kul Himmet'e başvurulabilir:

Şeriat yolunu Muhammed açtı	Muhammed'dir iki cihânın şâhı
Tarikat menziline Ali seçti	Ali'dir âşikların kiblegâhı
Bu meydandan nice erenler geçti	Hasan hulkı kuduret fazlullâhı
Turnalar Ali'mi görmediniz mi	Pirim serverimdir İmam Hüseyin
(Pir Sultan)	(Kul Himmet)

Pir Sultan'ın deyişi için bkz.: Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*, Özgür Yay., İst., 1989, s. 95; Kul Himmet'inki için ise bkz.: A.yzr., *Pir Sultan'ın Dostları*, Özgür Yay., İst., 1984, s. 87, 119, 125, 184.

⁴ Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 283-286.

durum görülecektir. Sözelimi, Hacı Bektâş Velâyetnâmesi'nde Allah'a hamd ve senadan sonra "Hz. Peygamber ve soyuna salât-ü selâm getirilmesi, O'nun Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunun vurgulanması; Abdal Musa Velâyetnâmesi'nde Abdal Musa'nın muhatabının sorusuna "Dinimiz Muhammed dinidir" şeklindeki mukabelesi; Kaygusuz Abdal'ın mensur eserlerinin pek çok yerinde Hz. Peygamber'i peygamberlerin sonuncusu, Allah'ın Rasûlü gibi sıfatlarla zikretmesi 'Alevî geleneğe ait farklı kaynaklarda Hz. Muhammed'in peygamberliği' noktasında zikredilebilecek bazı kayıtlardır.⁵

Değişler, nefesler ve sözlü geleneğe dayalı kabuller esas alındığında da Alevî telakkide Hz. Muhammed, en son kitabın kendisine indirildiği, dünyaya gelişi bütün alemleri ve insanların kalbini nur ile dolduran, alemlere rahmet ve bütün dertlilere derman olarak gönderilen, dünya ve ahirette şefaatçi, mahşerde kılavuz olacak olan, Allah'ın cemali ile müşerref olmak için onun ahlakı ile ahlaklanması gereken son peygamberdir, muhabbeti kadimdir ve O Habibullah'tır.

Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle, ilhâm ve keşf sonucu söylendikleri ya da her birinin Kur'an'dan bir hakikati dile getirdiği kabulüne bağlı olarak kendilerine kutsallık atfedilen ve Alevî telakkîyi ele alırken mutlaka dikkate alınması gereken nefes ve değişlerde Hz. Muhammed'in nasıl ele alındığının bazı örneklerle ortaya konulması, daha sonra da Alevilikte öne çıkarılan bazı kabuller ve birtakım ritüellerde Hz. Peygamber'in nasıl konumlandırıldığını ele almak yerinde olacaktır.

Değişlerde en çok vurgulanan hususlardan ilki, Hz. Muhammed'in son peygamber ve en son kitap Kur'an'ın kendisine indirildiği peygamber olduğudur.

Gerçi çok geldi nebiler devr-i Adem'den beri

Hatmi cümle enbiyanın Mustafa'dır bilmiş ol⁶

Muhammed hatem-i peygamber oldu

Ali cümle evliyâyâ ser oldu

Şâh anda Cebrail'e rehber oldu

⁵ İlyas Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İSAM Yay., İst., 2007, s. 81-85.

⁶ Nejat Birdoğan, Şah İsmail Hatai, Yaşamı ve Yapıtları, Kaynak Yay., İst., 2001, s. 277.

Ol demde kuruldu erkân Hû deyu⁷

Gürûh-ı enbiyâ tesbîh-i dürr gibi ser-âmeddir
O tesbihe imâme gevher-i zât-ı Muhammeddir.⁸

Gerçi Hatâyî'yem günahım çoktur
Kalbimde benlikten bir eser yoktur
İncil, Tevrat, Zebur dört kitab haktır
Lezzeti âyât-ı Furkân'dan aldım⁹
(Hatayi)

Gökten indi derler idi İsa'ya
Zebur'u Davud'a, Tevrat Musa'ya
Üçüncüde İncil indi İsa'ya
Dördüncü Resul'e Furkân, dediler¹⁰
(Pir Sultan)

Dört kitap yazıldı, dört dine düştü
Kur'an Muhammed'in virdine düştü
Kul Himmet pîrinin derdine düştü
Allah bir, Muhammed, Ali diyerek¹¹
(Pir Sultan)

Hatâyî, Kul Himmet, Pir Sultan geldi
Kur'an Muhammed'e kandilden indi
Mucizâtin gören bu dine döndü
Yetiş, car günleri Ali, Muhammed¹²
(Kul Himmet)

Değişler Hz. Muhammed'in dünyaya gelişini de konu edinmiş
ve O'nun dünyaya gelişiyile bütün alemin ve insanların kalbinin nur
ile dolduğu kabulü işlenmiştir.

Şu aleme bir nur doğdu
Muhammed doğduğu gece
Yeşil kandilden nur indi
Muhammed doğduğu gece

Muhammed anadan düştü
Kafirlerin aklı şaştı
Bin kilise yere geçti
Muhammed doğduğu gece

Anda göbeği kesildi
Gözüne sürme çekildi
İsmi Muhammed okundu

Ağlayan uşak avundu
Doğuran ana sevindi
Kafirler imana geldi

⁷ Öztelli, Pir Sultan, s. 116-117.

⁸ Zübde-i İlm-i Hal, Bektaşî Menakıbnamesi, Haz.: Ömer Faruk Teber, (Basıma Hazır Şekli), s. 72, (v. 269).

⁹ Birdoğan, Şah İsmail, s. 79.

¹⁰ Pir Sultan'ın bu şiiri için bkz.: Öztelli, Pir Sultan, s. 405.

¹¹ Öztelli, Dostlar, Özgür Yay., İst., 1984, s. 101. Konuya ilişkin ayrıca bkz.: Abdul-İlah Çelebi, Amasyalı Fedayî Baba Divanı, Can Yay., İst., 1991, s. 64, 80.

¹² Kul Himmet'in bu deyişi için bkz.: Öztelli, Dostlar, s. 98.

Muhammed doğduğu gece	Muhammed doğduğu gece
Huri kızları geldiler	Muhammed kalkdı oturdu
Muhammed dinin sordular	Ali hizmetin yetürdü
Nurdan kundağa sardılar	Yer gök salavat getürdü
Muhammed doğduğu gece	Muhammed doğduğu gece
Melekler hazır hepsi	Şah Hatayi'm der dervişler
Doldu Muhammed tapusu	Sağ olsun cümle kardeşler
Açıldı Cennet kapusu	Secdeye indi ağaçlar
Muhammed doğduğu gece	Muhammed doğduğu gece ¹³
Muhammed dünyaya geldi	Yârimin cemali güneşte mâhı
Kalbimiz nur ile doldu	Sana aşık olan çekmez mi âhı
İmam Cafer hocam oldu	Getir and içelim Kelâmullâhı
Okurum Kur'an'dan beri ¹⁴	Ne sen beni unut, ne de ben seni ¹⁵

Deyişlerde alemin Hz. Muhammed aşkına yaratıldığı; Hz. Muhammed'in "alemlere rahmet" ve "bütün dertlilere derman" olarak gönderildiği hususlarının da dile getirildiği görülmektedir.

Ey Sifatın bahr zatın gevher-i zat-ı Hüdâ
Maden-i fazl-ı vüsudun ey Resul-i Kibriyâ
Alemin cismi ve canı senden ötrü oldu bil
Seyyid-i kevneyni âlem ya Muhammed Mustafâ¹⁶

Muhamed aşkına varoldu âlem
Hâkim ü hükm-i devrandır Muhammed
Muhammed nurudur nur-u mukaddem
Kadim-i sırr-ı Sübhân'dır Muhammed¹⁷

¹³ Birdoğan, Şah İsmail, s. 133-134.

¹⁴ Öztelli, Pir Sultan, s. 116.

¹⁵ Öztelli, Pir Sultan, s. 218.

¹⁶ Nesimî Divanı, Haz.: Hüseyin Ayan, Akçağ Yay., Ank., 1990, s. 69.

¹⁷ Aşık Virani Divanı, Neşr: M. Halid Bayrı, Maarif Kitaphanesi, İst., 1959, s. 33-34.

Gel benim fahr-iç cihânım işte canım Mustafa
Âlemlerin sultanısın padişâhım Mustafa
Şâh Hatâî mecnunuyam derde tabip bulmadım
Derdimin dermanı sensin derde derman Mustafa¹⁸
(Hatayi)

Asiyim yüzüm karasın sil Muhammed Mustafa
Dertliyim derdim çaresin kıl Muhammed Mustafa
Ruz-ı mahşerde gelüben şefaata et sen bize
Vardığın Mi'raç hakkıyçün yâ Muhammed Mustafa¹⁹
(Hatayi)

Değişlerde Hz. Muhammed ile ilgili dile getirilen önemli bir kabul de O'nun hem dünyada hem de ahirette şefaataçı olacaktır.

Şefaataçım Muhammed Mustafa'dır
İmamımız Ali aynı vefâdır
Pîr elinden zehir içsem safadır
Hüseyniyiz, mevâlîyiz, ne dersin.²⁰

Gaziler bu yola riyala girmen
Yarın anda kıl köprüler kurulur
Hakk kadıdır Muhammed şefaataçı

¹⁸ Birdoğan, Şâh İsmail, s. 191-192. Hatâyî 192. sayfadaki deyişinde ise şunları söylüyor:

Asiyim yüzüm karasın sil Muhammed Mustafa
Dertliyim derdim çaresin kıl Muhammed Mustafa
Ruz-ı mahşerde gelüben şefaata et sen bize
Vardığın Mi'raç hakkıyçün yâ Muhammed Mustafa

Hz. Peygamber hakkında söylenen şiirlerle ilgili olarak ayrıca bkz.: Hüseyin Tuğcu, Alevî-Bektaşî Kültüründe Şiirlerle Hz. Muhammed, Genç Erenler Yay., Ank., 1996; Hasan Ali Kasır, Peygamber Şiirleri, Denge Yay., İst., 1997, s. 42-45, 50, 82-87.

¹⁹ Birdoğan, Şâh İsmail, s. 191-192.

²⁰ Kul Himmet'e ait şiirin tamamı için bkz.: Öztelli, Dostlar, s. 119. Kul Himmet Hz. Peygamber'in şefaati ile ilgili başka deyişler de söylemiştir. Aşağıdaki şiirlerin tamamı için aynı eserin 125 ve 184. sayfalarına bakınız.

Ol kudret nuru kandilde iken
Şefaati Mustafa'ya verdiler
Ruhlar tâ karınca şeklinde iken
Şeriati ulemâya verdiler

Yetiştî Al'Muhammet
Dedi gözüm nuru Ahmet
Şefaata Muhammed'in
Hakk'dan dileyen rahmet

Cümle mahluk gelüb anda derilur

Cennet cehennemde mevcuddur anlar
 Od ile türabdan biçilir donlar
 Rehberi emrinde olmayan canlar
 Yüzü dönmüş cehenneme sürülür²¹

Ol kudret nuru kandilde iken
 Şefaati Mustafa'ya verdiler
 Ruhlar tâ karınca şeklinde iken
 Şeriatı ulemâya verdiler

Yetiştı Al'Muhammet
 Dedi gözüm nuru Ahmet
 Şefaati Muhammed'in
 Hakk'dan dileye rahmet.²²

(Kul Himmet)

Hz. Peygamber ile ilgili olarak işlenen konulardan bir diğeri, O'nun mahşerde de kılavuz olduğudur.

Bir gül ile gülistanı seyrettim
 Seher yelleriyle esen Ali'dir
 Muhammed kılavuz mahşer yerinde
 İslâm'ın sancağın çeken Ali'dir

Dayanı gör kardaş gönül gücüne
 Azığın yok mudur ahret göçüne
 On'İki İmam gibi cennet içine
 Âb-ı Kevser ile akan Ali'dir²³

(Pir Sultan)

Peygamber buyurur ashablarına
 Aman beklen cehennemini yolunu
 Mü'min kullar cehenneme varmasın
 Aman beklen cehennemini yolunu

Cehennem safâsı âsî kul ister
 Cennet-i 'alâ'dan bize yol göster
 Cebrâil Mikâil ol nazlı dostlar
 Aman beklen cehennemini yolunu²⁴

(Pir Sultan)

Değişlerde işlenen önemli bir kabul de Allah'ın cemali ile müşerref olmak için Muhammed'in ahlakı ile ahlaklanmak gerektiğinin vurgulanmasıdır.

²¹ Birdoğan, *Şah İsmail*, s. 107

²² Kul Himmet'e ait şiirin tamamı için bkz.: Öztelli, *Dostlar*, s. 119,125, 184.

²³ Pir Sultan'ın bu deyişinin tamamı için bkz.: Öztelli, *Pir Sultan*, s. 108. Eserin 286. sayfasındaki başka bir deyişinin ilgili dördlüğü şu şekildedir:

Pir Sultan'ım Haydar, Kur'an'da budur
 Oku Muhammed'i salavât getir
 Firdevs-i 'alâ'yı gördüm çok şükür
 Yolun erkânını seyir eyledim

²⁴ Şiirin tamamı için bkz.: Öztelli, *Pir Sultan*, s. 347. Konuyla ilgili diğer şiirler için eserin 121 ve 330. sayfalarına bakınız.

İstemem cenneti, göster didârı	Sırat'ı Mizan'ı anda geçtiler
Hulku Muhammed'den almış kemâli	Benlik kalesini bunda yıktılar
Okur secdeye inmeden duayı	Al geydiler yaslarından çıktılar
Âşıklar didâra tutmuş yönleri	Geceleri, bayram kadir günleri ²⁵

(Pir Sultan)

Gerek dünya hayatı gerekse ahiretle ilgili olarak deyişlerde dile getirilen ve bizlere Alevî telakkîde Hz. Muhammed'e iman ve onun dünya ve ahiretle ilgili hususlarda bütün Müslümanlar için önemine işaret eden ve konu hakkında bir kanaat oluşturan bu kabullerden sonra, Hz. Peygamber'in **Habibullah** sıfatına ve onun sevgisinin kadim olduğuna dair deyişlere de yer verilerek birtakım âdâb ve erkânda Hz. Peygamber ile ilgili kabul ve uygulamalara geçilebilir:

Elinde Zülfikar altında Düldül
Önünce Kanber'i dilleri bülbül
Hazret-i Fatıma cennette bir gül
Anı Ali'ye verdi Habibullah²⁶

Aradılar yeri göğü	Mü'minlerin yâri Allah
Hakk mü'minin kalbindedir	Rehberi Hakk Habîbullhâh
Derç ettiler dört kitabı	Dâim Hakk'a şükürAllah
Hakk mü'minin kalbindedir	Hakk mü'minin kalbindedir
Mü'min olan zikir eder	Abdal Dedem gel geç otur
Zikir eder fikir eder	Özünü mürşide yeter
Dâim Hakk'a şükür eder	Bir yolsuzu yola getir
Hakk mü'minin kalbindedir	Hakk mü'minin kalbindedir. ²⁷
Muhammed'in muhabbeti kadimdir	Erler, pîrler erkân aldı izinden
Belî Kırklar meclisinde halimdir	Yüz dört kitap sükût eder sözünden
Mürşidimdir, pirimdir, üstadımdır	Ay, gün şüle verir anın yüzünden
Sevdikçe sevesim gelir Ali'yi ²⁸	Seversen de böyle güzel sevmeli ²⁹
(Kul Himmet)	(Pir Sultan)

²⁵ Şiirin tamamı için bkz.: Öztelli, Pir Sultan, s. 252.

²⁶ Birdoğan, Şah İsmail, s. 58.

²⁷ Şiir için bkz.: Eraslan Doğanay, Anadolu Evliyası Hubyar Sultan, Anadolu Matbaası, İst., ty., s. 77.

²⁸ Kul Himmet'in bu deyişi için bkz.: Öztelli, Dostlar, s. 73.

²⁹ Pir Sultan'ın bu şiiri için bkz.: Öztelli, Pir Sultan, s. 380. Hz. Muhammed'in Deyiş ve nefeslerde ele alınması hakkında ayrıca bkz.: Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 85-90.

I. Bazı Âdâb-Erkân, Ritüeller ve Uygulamalarda Hz. Muhammed

Gerek âdâb ve erkâna ait eserler gerek deyiş ve nefeslerde yer alan ve Alevîliğe Alevîlik rengini kazandıran bazı telakkilerinde Hz. Peygamber ile ilgili esaslı bir şekilde dile getirilen söz konusu kabullerin bazı âdâb-erkân, ritüel ve uygulamalarda da kuvvetli bir şekilde yerini aldığı görülmektedir. Alevîliğin esası olarak kabul edilen 'Hakk, Muhammed, Ali' kabulünde 'Muhammed' ile Hz. Peygamber'in nübüvvetine iman ve ikrarın ifade edilmesinin yanı sıra yolun vazgeçilmez unsurları Ehl-i Beyt ve silsilenin Hz. Peygamber'e dayandırılması, Alevîlikte yol ulularına atfedilen önemin hep Hz. Peygamber üzerinden yapılması; bazı Alevîler arasında en önemli sosyal kurumlardan biri olan musahibliğin Hz. Peygamber üzerinden delillendirilmesi, Hz. Peygamber'in Hz. Hasan ve Hüseyin'e bizzat kendisinin kirvelik yaptığı kabulünden hareketle kirveliliğin **Muhammed dostluğu** şeklinde isimlendirilmesi; her ritüelde mutlaka Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi ve duaların 'Muhammed aşkı için kabulünün yakarışa konu edilmesi, Hz. Peygamber'in Alevîlik için ne anlam ifade ettiğini daha iyi anlamamız açısından zikredilmesi gereken hususlardan bazılarıdır.

1- 'Hakk, Muhammed, Ali' Anlayışı Çerçevesinde Hz. Muhammed

Alevîlikte orijinal haliyle "Üçler" şeklinde isimlendirilen "Hakk, Muhammed, Ali" kabulü, Alevîliğin esası olarak kabul edilir. Alevî gruplar arasında bu kabul ile alakalı farklı telakkiler dile getirilmektedir. Bunları üç ana grupta ele almak mümkündür. İlk yaklaşıma göre, bu kalıp ifadede yer alan **Hakk**, Allah'ı, Allah'ın varlığını ve birliğini; **Muhammed**, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve son peygamber olduğunu; **Ali** ise, Hz. Ali'nin evliyânın piri ya da velâyet makamının piri olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu kalıp ifade ve telakki, İslâm tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden biri olan "Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet" prensibinin ifade şeklidir.

İkinci yaklaşıma göre, "Hakk, Muhammed, Ali" kalıbındaki Hakk, Allah'tır, ilahtır; Muhammed ve Ali ise ruhları, cisimleri, bedenleri aynıdır, aralarında bir fark yoktur, nitelik ve özellik olarak bunlar birbirinin aynıdırlar. Bu görüşte olanların genel hareket noktalarından biri, "Allah'ın ilk olarak kendi nurundan *Muhammed-Ali nurunu yarattığı*, Abdülmuttalib'e gelinceye kadar tek olan bu nurun Abdullah ile Ebû Talib'de ikiye bölündüğü ve her iki oğlun sulbünden gelen Fatıma ile Ali'nin evlenmesiyle tekrar birleştiği, sonra Ehl-i Beyt soyundan gelenlerce taşındığı" şeklindeki yaygın inanış iken; bir diğeri de kimilerince musahiplik esnasında; kimile-

rine göre ise, Gadirhum olayında Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin, *bir olduklarını* göstermek için aynı kıyafetin içine girmeleri üzerine ruhlarının ve cisimlerinin aynileştiği ile ilgili anlatılan inanışlardır.

Üçüncü yaklaşım ise Hakk'ın da Muhammed'in de Ali'nin de bir olduğunun kabul edilmesi şeklindedir. Bu kabule göre bunlar bir şeyin farklı tezahürleridir ve aslında bunların hepsi aynıdır.

Alevilikteki yoğun tasavvufî yorum ve Alevî dinî hayatına şekil veren tasavvufî pratikler Üçler'in de bu çerçevede anlamlandırılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim "Hakk, Muhammed, Ali" kabulündeki birinci yaklaşımın tasavvuftaki "Uluiyyet Nübüvvet, Velâyet" prensibinin ifade şekli olması gibi, burada zikrettiğimiz Üçler hakkında serdedilen ikinci ve üçüncü yaklaşımların da bu çerçevede anlamlandırılması daha sağlıklı olacaktır. İkinci yaklaşımdaki "Muhammed ile Ali'nin bir olması" ya da üçüncü yaklaşımdaki "Üçünün de bir olması" şeklindeki kabullerin, tasavvufta varolan "şeyhe uyan Rasûle, Rasûle uyan da Allah'a uyar" şeklindeki tasavvufî kabul ile açıklanması hiç de zor değildir. Buna göre "Ali'ye uyan, Muhammed'e, Muhammed'e uyan Allah'a uymuş; neticede Ali'ye uyan Allah'a uymuş" olur. Nitekim, Alevî gelenekte varolan ve deyişlerde de yer alan³⁰ "üçünün mânâda bir olması" ifadesi de bu gerçeği ifade etmektedir.³¹

Bu noktada özellikle Hz. Muhammed'in Alevî telakkideki fonksiyonelliğini ortaya koymak açısından bir özelliğe işaret etmek yerinde olacaktır. İkinci yaklaşımda dile getirilen Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin aynılığı noktasındaki bu kabulün, Hz. Peygamber'in ağızından da doğrulatma yoluna gidildiği görülmektedir. Aleviler arasında yaygın bir şekilde hadis olarak aktarılan söze göre Hz. Peygamber Hz. Ali'ye " *Ey Ali, etin etim, kanın kanım, cismin cismim, ruhun ruhumdur*" demiştir.³² Bu olgu ise Hz. Muhammed'in Alevî telakkideki konumunu anlamamıza katkı sağlamaktadır.

³⁰ Hakk Muhammed Ali üçü de nurdur
Birini alma sen üçü de birdir
Onların koyduğu bir doğru yoldur
Danıştı Muhammed böyle der Ali
Bkz.: Birdoğan, *Şâh İsmail*, s. 70.

³¹ Cenksu Üçer, "Hakk-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevilikte Hz. Ali" *Hazreti Ali -Sempozyum Bildirirleri-*, İzmir, 2009, s. 116-144.

³² İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, haz.: Adil Ali Atalay, Can Yay., İst., 1998 s. 21, 23; Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu, haz.: Mehmet Yaman, İst., 1994, s. 79, 135-137. *Lahmuke lahmî* anlayışının deyişlerde de sıkça işlendiği görülmektedir.

Muhammed'in muhabbeti kadimdir

Mürebbinin musahibin geldiği

2- Ehl-i Beyt Anlayışı Çerçevesinde Hz. Muhammed

Alevî telakkide Ehl-i Beyt anlayışı, "Hakk, Muhammed, Ali" kabulüyle beraber en önemli yeri tutmaktadır. Nitekim Alevilikte, yaratılış, ilham ve keşf, velâyet, mehdilik, tarikat silsilesi, dedelerin seyyidliği, tevellâ-teberrâ, şefaath ve ahiretle ilgili bazı kabuller gibi Alevîliğe ana karakterini kazandıran pek çok konu Ehl-i Beyt anlayışı ile bağlantılı olarak şekillendirilmiştir.

Alevîler arasında Ehl-i beyt'in kimlerden oluştuğu ile ilgili sorulara öncelikle "Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir" şeklinde cevap verildiği görülmektedir. Buradan da günümüz Alevîlerinin temelinde Ehl-i Beyt kavramını Ehl-i Kisâ (Âl-i Âbâ) hadisi çerçevesinde algıladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Alevîler'de üçler, beşler, yediler... şeklinde devam eden yapılandırma da 'beşler'in yine Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşturulması bunun açık göstergesidir.³³ Bütün bu kabullerinde liste başının daima Hz. Peygamber olması, diğerlerine atfedilen önemin Hz. Peygamber üzerinden yapıldığının açık göstergesidir.

3- Yol Ulularına Atfedilen Önem:

Alevî telakkide başta Hz. Ali olmak üzere bütün yol ulularına atfedilen önem hep Hz. Peygamber üzerinden yapılmaktadır.

Elinde Zülfikar altında Düldül Zuhura geldiler Hasan Hüseyin
Önünce Kanber'i dilleri bülbül Anların nurundan ziyalandı din
Hazret-i Fatıma cennette bir gül Kırklarla buluştu Zeynelabidin
Anı Ali'ye verdi Habibullah Tutarız yasını hasbetenillallah³⁴

Mürebbinin musahibin dediği
Özü özüm dediği nişan kuduğu
Muhammed "Lahmuke Lahmî" dediği
Sevdikçe sevesim gelir Ali'yi³⁵

Beli Kırklar meclisinde halimdir
Mürşidimdir, pirimdir, üstadımdır
Sevdikçe sevesim gelir Ali'yi
Kul Himmet'tin bu deyişi için bkz.: Öztelli, *Dostlar*, s. 73.

Özü özüm dediği nişan kuduğu
Muhammed "Lahmuke Lahmî" dediği
Sevdikçe sevesim gelir Ali'yi

³³ Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevilik'te Ehl-i Beyt Anlayışı –Tokat Örneği–, *Marife*, yıl 4, sayı 3, Konya, 2004, s. 269-285.

³⁴ Birdoğan, *Şah İsmail*, s. 58.

³⁵ Kul Himmet'tin bu deyişi için bkz.: Öztelli, *Dostlar*, s. 73.

Şeriat yolunu Muhammed açtı Muhammed'dir iki cihânın şâhı
Tarikat menzilini Ali seçti Ali'dir aşıkların kiblegâhı
Bu meydandan nice erenler geçti Hasan hulkı kuduret fazlullâhı
Turnalar Ali'mi görmediniz mi³⁶ Pîrim serverimdir İmam Hüseyin³⁷
(Pir Sultan) (Kul Himmet)

Bir kalem var yazı tutmaz elimden
Okumuşam dört kitabın dilinden
Muhammed'in sancağının dibinden
Doğar nazlı nazlı İmam Hüseyin³⁸

(Pir Sultan)

Kim dokudu bin çiçekli halıyı Pir Sultan Abdal'ım ağladı güldü
Kim diriltti bin yıl yatan ölüyü Kabe-i Şerif'ten bir nida geldi
Kırklar Meclisine gelen doluyu Hakk'ın emri dört kitap indi
Dolduran Muhammed, içen Ali'dir Okuyan Muhammed, yazan Ali'dir.³⁹
(Pir Sultan)

4- Silsile

Bilindiği gibi tasavvufi ekoller için en önemli hususlardan birisi de silsiledir. Tasavvufta "el ele, el Hakk'a" şeklinde ifade edilen bu esas, sūfîlerin zincir halkalarına benzeyen şeyhler vasıtasıyla dört halifeden biri kanalıyla Hz. Peygamber'e, ondan da Allah'a ulaşmak için kabul ettikleri bir esastır. Nitekim Hz. Ali'nin silsiledeki konumu dolayısıyla zamanla Oniki İmam'dan biri veya birkaçının bulunduğu silsilelere ayrı bir önem verilmiş ve bunlar altın silsile anlamında "silsiletü'z-zeheb" diye anılmışlardır.⁴⁰

Tasavvuf geleneğinde "el ele, el Hakk'a" şeklinde ifade edilen "silsile" anlayışına bakıldığında, Alevîlerin bu konuda kendilerini Oniki İmam'dan biri kanalıyla Hz. Ali'ye dayandırdıkları görülür. Nitekim, Alevî ocakların kimi Zeyne'l-Abidin, kimi İmam Cafer, kimi Musa Kazım ve kimi de İmam Rıza aracılığı ile silsilelerini Hz. Ali'ye

³⁶ Öztelli, Pir Sultan, s. 95

³⁷ Öztelli, Dostlar, s. 87, 119, 125, 184.

³⁸ Öztelli, Pir Sultan, s. 121.

³⁹ http://www.1001kitap.com/Turk_Edebiyati/Yasar_Kemal/gokyuzu_mavi_kaldi/gok_yuzu04pirsultanabdal.html

⁴⁰ Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergah Yay., İst., 1990, s. 233-236; Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Neşriyat, İst., 1995, s. 117.

ulaştırdıkları bilinmektedir. Nitekim Seyyid Hacı Ali Türabî Ocağının silsilesini Muhammed Bakır⁴¹, Şücaeddin Velî Ocağının İmam Rıza,⁴² Sarı Saltuklular'ın Muhammed Taki⁴³ yoluyla Hz. Ali'ye dayandırması örneklerinde görüldüğü üzere bütün Alevî ocakları silsilelerini Oniki İmam'dan biri kanalıyla ve farklı silsilelerle Hz. Ali'ye ulaştırmaktadır. Hünkâr Hacı Bektâş Velî'nin silsilesinin ise Musa Kâzım'a dayandırıldığı malumdur.⁴⁴ Alevî gelenek için de son derece önemli olan silsilelerin kendisine ulaştırılması olgusu da Hz. Muhammed'in Alevî telakkideki merkezi konumun anlaşılması için göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

5- Musahiplik

Bilindiği gibi Alevîlikte en önemli kurumlardan biri Musahiplik kurumudur. Bir nevi dünya ve ahiret kardeşliği içeriğinde yol âdâb ve erkânı çerçevesine oturtulan bu kurum, geleneksel Alevîlikte sosyal hayatta da oldukça önemli roller üstlenmiştir.

Musahiplik kurumunda bizim makalemizle ilgili boyut, bu kurumun çıkış noktası olarak Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin kardeşliğinin kabul edilmiş olmasıdır. Alevîler arasında Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin kardeşliği, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti, Vedâ Haccı ya da Miraç olayıyla irtibatlandırılmaktadır.⁴⁵ Bu olaylarda anlatılanlara göre Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiştir. Söz konusu seçim olayında Hz. Peygamber'in seçen, Hz. Ali'nin ise seçilen olduğu görülmektedir. Bu da Alevî telakkide Hz. Peygamber'in konumunun anlaşılması hususunda dikkate değer bir durumdur.

6. Sünnet ve Kirvelik

Alevîlikte sünnet ve kirvelik oldukça önemli âdetlerdendir. Sünnet olayına bağlı olarak insanlar arasında kurulan kirvelik ilişkisi, Alevîliğin genel karakteri çerçevesinde bir tarikat erkânı/kurumu haline getirilmiş ve bu kuruma soysal hayata dair birtakım işlevler de yüklenerek en az musâhiblik kadar önem atfedilmiştir.⁴⁶ "İk-

⁴¹ Alemdar Yalçın, Hacı Yılmaz, "Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türabî Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler ", HBVAD, S.,26, Ank., 2003, s. 85. (88-120)

⁴² Hacı Yılmaz, " Sultân Şücaeddin Velî Zâviyesi ve Vakfına Ait Yeni Belgelere Bir Bakış", HBVAD, S. 37, Ank., 2005, s. 8-10. (ss. 7-47)

⁴³ Veli Saltık, "Sarı Saltuk ve Saltuklular", HBVAD, S.,34, Ank., 2005, s. 13.

⁴⁴ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevîlik*, Andıç Yay., c.I, Ank., 1998, s. 28-32.

⁴⁵ Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, s. 202-206.

⁴⁶ Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân*, İst., 2001, s. 319 Ahmet Uğurlu, *Alevîlikde Cem ve Musâhiblik*, Erzincan, 1995s. 54.

rar"la kaim kılınarak bir tarikat erkânı haline getirilen ve kirve çocukları arasında evliliğin yasak olması gibi toplumsal bazı kurallara da bağlanan ⁴⁷ kirveliği gelenekte Hz. İbrahim'e dayandıranlar olmakla beraber⁴⁸ bu konuda en çok dile getirilen görüş, kirveliğin Hz. Peygamber'den kaldığı yönündedir.⁴⁹ Bu çerçevede Aleviler arasında kirveliğin "Hz. Peygamber'in sünneti" şeklinde nitelendirildiği de görülür. ⁵⁰ Buna göre Hz. İbrahim, Hz. İsmail sünnet olurken bizzat kendisi kirve olmuş; Hz. Peygamber de Hz. Hasan ve Hüseyin'in sünnetlerinde kirveliği kendisi yapmıştır. Nitekim bu kabulden dolayı Aleviler arasında kirvelik, *Muhammed dostluğu* şeklinde nitelendirilmektedir.⁵¹ Sünnet merasimlerinde kurulan sofraların da Muhammed Sofrası (Honcası)⁵² şeklinde isimlendirilmesi, Aleviler açısından son derece önemli olan bir erkânın Hz. Peygamber merkezli olarak anlamlandırıldığını göstermektedir.

7- Hz. Peygamber'e Salavât Getirmek

Alevilikte Hz. Peygamber telakkisini anlatırken işaret edilmesi gereken en önemli hususlardan biri şüphesiz ki, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi olgusudur.

Aleviler arasında dini ve sosyal hayatın vazgeçilmez parçalarından biri Hz. Peygamber'e salavat getirmektir. Başta "cem" ayinleri olmak üzere, hayatın her merhalesinde icra edilen uygulamalarda Hz. Peygamber'e salavat getirildiği görülmektedir. Nitekim, "cem"e ilave olarak, gerek içeri kurbanlarda; yani erkan esnasında kesilenler, gerekse dışarı kurbanlarda besmele ve tekbirden sonra bir de salavat getirmek, üzerinde titizlikle durulan bir husustur. Aynı şekilde, nişan, düğün, nikah, sünnet vb. bütün programlarda bol bol salavat getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda bir örnek vermek yerinde olacaktır.

"Bayraktar bayrağın çekti düşünene/ Cümle alem düştü peşine/
Salavât verelim Allah aşkına/ Peygamber canına salavât/ Sallallâhu
Muhammed/ Bayrağımız iğnesi nurdan/ İpliği sırdan/ Fadime Ana

⁴⁷ Hasan Ali İçlek, "Alevilikte Kirvelik İkrarı", <http://www.aleviakademisi.de/site/content/view/25/>; Ali Rıza Uğurlu, "Alevilikte Kirvelik", http://www.aleviislamindhizmetleri.com/alevilikte_kirvelik.asp

⁴⁸ Yaman, *Alevilik*, s. 323.

⁴⁹ Yaman, *Alevilik*, s. 321; Uğurlu, *Cem ve Musâhiblik*, s. 54; HıdırYıldırım, *Alevi Din ve Ahlak Kültürü*, İst., ty. s. 68.

⁵⁰ Ali Rıza Uğurlu, "Alevilikte Kirvelik".

⁵¹ Yaman, *Alevilik*, s. 319-321; Yıldırım, *Alevi Din ve Ahlak Kültürü*, s. 68.

⁵² Hasan Ali İçlek, "Alevilikte Kirvelik İkrarı".

eğirdi/ Fatma Ana dokudu/ Peygamber canına salavât/ Sallallâhu Muhammed.⁵³

Salavat vermenin gerekliliğine deyişlerde de yer verildiği görülmektedir:

Cennetin içinde bir ağaç vardır Cennetin altında merev taşları
Günde yedi kere yaşarır durur Sâfi yakuttandır köşe başları
Anda her bir dalı meyveler verir Zülfünü azaltmış, sırma kaşları
Meyvesin yemedim seyir eyledim Zülfünün telini seyir eylerim

Pir Sultan'ım Haydar, Kur'an'da budur
Oku Muhammed'i salavât getir
Firdevs-i 'alâ'yı gördüm çok şükür
Yolun erkânını seyir eyledim⁵⁴

8- Duaların Hz. Muhammed Aşkına Kabulü

Alevî gelenekte yapılan duaların kabulü için yakarma esnasında birtakım unsurların sıralandığı ve bunların başında da Hz. Peygamber'in zikredildiği görülmektedir. Bu bağlamda Aleviliğin bir evliya/eren kültürü olduğu ve dolayısıyla tasavvuf geleneği çerçevesinde anlaşılması gerektiğini de göstermesi açısından şu örneği zikretmek yerinde olacaktır.

Bağışlanma "*Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammed Mustafa yüzü suyu hürmetine bağışla... Allâhümme salli alâ seyyidinâ Erenler, Evliyâlar yüzü suyu hürmetine bağışla*"⁵⁵

II. Birtakım Sembollerde Hz. Muhammed

Makalenin buraya kadarki bölümünde Hz. Muhammed'in Alevî telakkideki merkezi konumu gerek yazılı kaynaklardan gerek nefes ve deyişlerden gerekse birtakım âdâb-erkân, ritüeller ve uygulamalardan bazı misallerle işlenmiştir. Burada ise Alevîler açısından son derece önemli olan bazı semboller baz alarak Hz. Peygamber'in önemi ele alınacaktır. Nitekim Kızılbaşlığın, Uhud'da Hz. Peygamber'in şehid olan dışından akan kanın Hz. Ali tarafından avuçlanarak kendi sarığına sürülmesi neticesinde Hz. Ali'nin 'Kızılbaş' şek-

⁵³ Ali Kenanoğlu, İsmail Onarlı, Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri, Hubyar Kültür Derneği Yay., İst., 2003, s. 262.

⁵⁴ Öztelli, Pir Sultan, s. 108. Velâyetnâme'de Hz. Peygamber'e salavât getirilmesi hakkında bkz.: İlyas Üzüm, Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik, Horasan Yay., İst., 2002, s. 73-76.

⁵⁵ Cenksu Üçer, Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara Okulu Yay., Ank., 2005, s. 364.

linde isimlendirilmesinde "Hz. Peygamber'in kanı" motifinin kullanılması, Alevilikte varolan eşitlik ve paylaşım fikirlerinin Kırklar meclisinde Hz. Peygamber'in engürü eşit dağıtmasıyla anlamlandırılması, kemerbestlerin kuşandıkları kemerlerin Hz. Peygamber'in imâme ya da sarığını sembolize etmesi ve Kerbelâ faciasında Hz. Hüseyin'in boynunun vurulduğu yerin Hz. Peygamber'in öptüğü yer olarak dillendirilmesi bu meyanda zikredeceğimiz misallerden birkaçıdır:

1- Kızılbaş Kelimesinin Hz. Peygamber Üzerinden Anlamlandırılması:

Tarihsel süreçte kimilerince ne kadar olumsuz anlam yüklenirse yüklensin, günümüzde **Kızılbaş** kavramının Alevî gruplar tarafından Hz. Ali'nin şahsıyla özdeşleştirilerek bir *ideal* olarak kabul edildiği ve "**keşke Kızılbaş olabilsek**" cümlesi ile duygu ve düşüncelerin dile getirildiği ifade edilmelidir. Ayrıca kendileri tarafından ortaya konulan bu kabulün de kelimenin "Safevî müridi olma" şeklindeki tarihi gerçek kullanımından farklılaşmış olduğunun altı çizilmelidir.⁵⁶

Bizim burada üzerinde duracağımız husus, "Kızılbaş" isminin nereden geldiği hakkında çoğu Alevînin dile getirdiği bir kabulün Hz. Peygamber'le ilişkilendirilmesidir. Buna göre, Uhud savaşında Hz. Peygamber'in dişi **şehid olunca** O'nun kanının yere akmasını ve böylece bir kuraklığın olmasını önlemek amacıyla Hz. Ali, Hz. Peygamber'in kanını avucuna alarak başındaki sarığa çalmış, böylece sarığı kırmızıya boyanan Hz. Ali'ye **Kızılbaş** denilmiştir.⁵⁷ Bu anlatımda Alevîler için asıl figürlerden birisi olan Hz. Ali'nin şahsıyla özdeşleştirilen son derece önemli bir sembol olan 'Kızılbaşlık' vasfının Hz. Peygamber'in şehid olan dışından akan kan ile anlamlandırılması bizim makalemizde işlediğimiz Hz. Peygamber'in merkezi konumunun anlaşılması için güzel bir misaldir. Ana unsurunu Hz. Peygamber'in oluşturduğu bu sembolik anlatımda, Hz. Peygamber'in dışının kırılmasının bütün Müslümanların hassasiyetle üzerinde durdukları gibi "şehid olmak" şeklinde son derece itina ile ifade

⁵⁶ Kızılbaş kelimesinin tarihsel süreçte kullanımı, Alevîlerin bu kelimeye yükledikleri anlamlar ve bazı tanımlar hk. Bkz. Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 173-176.

⁵⁷ Kızılbaş kelimesinin kökeni hakkında dile getirilen görüşler için bkz. Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik*, Otağ Mat., İst., 1977, s. 88; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, Selçuk Yay., İst., 1990, s. 11-12; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Yön Yayıncılık, İst., 1998, s. 82-83; Haydar Kaya, *Alevî Bektâşi Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*, Engin Yayıncılık, İst., 1996, s. 9-21; Yaman, *Alevîlik*, s. 50-56; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, s. 175.

edilmesi ise Alevilerin de Hz. Peygamber ile ilgili hassasiyetlerini göstermek açısından oldukça önemlidir.

2-Kırklar Meclisi Çerçevesinde “Eşitlikçilik” Algısı

Bütün Aleviler Hz. Peygamber’in Hz. Ali’nin sırrına ermesini ifade eden Kırklar Meclisine ayrı bir önem verirler ve buna her vesileyle vurgu yaparlar. Bu konu Buyruklar’da da farklı anlatımlarla ele alınmaktadır. Kırklar Meclisi anlatımında ilk etapta, her ne kadar Hz. Ali’nin velâyetinin Hz. Peygamber’e tasdik ettirilmesi” çerçevesinde Hz. Ali’yi ön plana çıkaran bazı mütalaalar dikkat çekse de, bu anlatımda, Aleviler için önemli olan bazı motiflerin Kırklar Meclisi ile irtibatlı; ama Hz. Peygamber merkezli dile getirildiği de görülmektedir. Aleviler arasında eşitlikçilik konusunun ve kemerbestliğin Kırklar Meclisi ile bağlantılı anlatılması sebebiyle burada Buyruklar’daki anlatıma yer vermek yararlı olacaktır.

Hz. Muhammed’in Miraç’ta ya da Miraç sonrası Hz. Ali’nin sırrına ermesi ve kırklarla tanışması anlamına gelen Kırklar Meclisi **Şeyh Safi Buyruklarında** hadimlik başlığı altında şöyle anlatılmaktadır: “Hz. Peygamber günlerden bir gün *suffe-i safanın kapısına gider kapıyı çalar. İçeride sohbet etmekte olan kırklar, “kimsin?” diye sorunca, o da, “ben peygamberim, kapıyı açın içeri gireyim, siz erenler ile dem didar göreyim,” der. Kırklar, “bizim aramıza peygamber sığmaz, git peygamberliğini ümmetine yap,” deyince Hz. Peygamber, hemen geri döner. Bunun üzerine Hak Teâlâ’dan “geri dön” nidası gelir ve tekrar kapıya varır. Aynı durum tekrarlanır, yine Hak’tan dön nidası gelince üçüncü defa kapıyı çalar. Kim o denince, “seyyidu’l-kavm hâdimu’l-fukarâyım”⁵⁸ diye cevap verir. Kırklar, “merhaba merhaba, ehlen ve sehlen hoş geldin, gelmekliğin mübarek olsun,” derler. Hz. Peygamber “ya mufettiha’l-ebvâb iftah lena hayra’l-bâb”⁵⁹ bismillah diyerek sağ ayağıyla içeri girer ve içeride otuz dokuz sahabenin olduğunu görür. İçlerinden Selman-ı Farisi dışarıda parsaya gitmiştir. İçlerinde Hz. Ali’nin de bulunduğu kırklar, Hz. Muhammed’i gördüklerinde ayağa kalkarlar ve yer gösterirler. Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin yanına oturur fakat o zaman yanındaki Ali olduğunu bilmemektedir. “Siz kimsiniz, size kim derler?” diye sorar. “Biz kırklarız, bize cehelten derler, cümlemizin gönlü birdir, birimiz neyse hepimiz oyuz,” derler. Hz. Muhammed, “Nasıl?” diye sorunca, “birimizden kan aksa, cümlemizden kan akar” derler ve Hz. Ali koluna neşter*

⁵⁸Toplumun efendisi, fukaranın hizmetçisiyim.

⁵⁹ Ey kapıların açıcısı, bize en iyi kapıyı aç.

vurarak kanatınca hepsinden kan gelir hatta dışarıda bulunan Selman'ın kanı bile içeri akar. Hz. Ali kolunu bağlayınca hepsinin kanaması da durur. Bu arada Selman-ı Farisi parsadan bir üzüm/engür tanesiyle gelir. Kırklar, "Ey fakirlerin hizmetçisi (hâdimu'l-fukarâ)! Bu üzüm tanesini aramızda paylaşır" derler. Hz. Peygamber bir üzüm tanesini kırk kişiye nasıl paylaşıracağını düşünürken Cebrail, Allah'ın emriyle cennetten nurlu bir tabak getirir ve onun önüne koyarak "şerbet eyle ya Muhammed!" der. Peygamberin bölüşümü nasıl yapacağını merak eden kırklar da birden ortaya çıkan nurdan tabağın farkına varırlar. Hz. Muhammed, tabağın içine su koyarak "şakku'l-kamer" parmaklarıyla⁶⁰ üzüm tanesini de ezerek tabağa kor ve böylece kırklara üzümü şerbet olarak sunar. Şerbetten içen kırkların tamamı mest u elest olarak kendilerine değişik bir hal gelir ve oturdukları yerden kalkıp bir kere "Ya Allah!" deyip sema'a dururlar. Kırkların sema'ına Hz. Peygamber de katılır, sema' ederken imamesi yere düşer, yere düşen imameyi kırklar, kırk parçaya bölüp bellerine tennure olarak bağlarlar."⁶¹

Kırklar Meclisi dayanak gösterilerek Aleviliğin eşitlikçi olduğu noktasına yapılan vurguda aslında eşitliği sağlayan kişinin Hz. Peygamber olduğu görülmektedir. Nitekim anlatıma göre, o ortamda Hz. Peygamber'den bir üzüm tanesinin orada bulunanlar arasında eşit olarak taksim etmesi talep edilmiş, bu istek karşısında Hz.

⁶⁰ Hz. Peygamber'in ayın ikiye yarılmasıyla alakalı mucizesine işaret eden bu ibarenin deyişlerde de dile getirildiği görülmektedir:

Ne esrar var gör-kim hüküm-i Çalap'ta	Himmet'i hüş etti aşk ırmağında
Âlimler tafsilin görüp kitapta	Peygamberler tahtı arşın sağında
Yüz yirmi dört bin nebî türapta	Şakku'l-kamer nuru bir parmağında
Semâvâtî Mesihâ'ya verdiler	Mucizâtî enbiyâya verdiler
Öztelli, Dostlar, s. 125-126.	

⁶¹ İmam Cafer Buyruğunda Hz. Muhammed'in Kırklarla tanışması, bazı farklılıklar olmakla birlikte Şeyh Safi Buyruklarıyla paralel, ancak sade bir şekilde betimlenmiştir. Bu farklar şunlardır: Hz. Peygamber Mirac'a gidince yolda bir aslan görmüş, yüzüğünü/hatemini aslanın ağızına vererek Sidretü'l-Munteha'ya ulaşmış dostu vasil olmuştur. Orada doksan bin kelam söylemiş; otuz bini şeriat olmuş, altmış bini Ali'de sır olmuştur. Hz. Muhammed, Miraç'tan gelirken Mina'da bir kubbe görmüş orada kırklarla tanışmıştır. Parsadan gelen Selman'ın getirdiği üzümü ezip şerbet eylemiş; kırklar içmiş ve çuş etmişler; Peygamber sema'a girmiş başındaki şemle düşünce kırk parça olmuş ve Kırklar bunu kuşanmışlardır. Ayrıca Hz. Muhammed, Kırklarla tanıştıktan sonra onlarla sohbet etmiştir. Sohbetinde onların pirlininin Şah-ı Merdan Ali, rehberlerinin Cebrail (a.s.) olduğunu öğrenmiştir. Ayrıca bazı Buyruklarda Hz. Peygamber'in kapıdan içeri girdiğinde gördüğü otuz dokuz kişiden yirmi ikisinin erkek, on yedisinin kadın olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz.: Kaplan, Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik, s. 263.

Peygamber de –Cebrail’in de yardımıyla-, üzüm tanesini ezip “engür” haline getirerek orada bulunan 40 kişiye eşit olarak dağıtmıştır. Bu anlatımda dikkat çeken husus, eşitliği sağlayan kişinin Hz. Peygamber olduğudur.

3- “Kemberbest” Kabulü

Alevilikte hakim olan tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında ibadet hayatının ve telakkilerinin de aslında bir zikir ayini olan “cem” merkeze alınarak ve ibadetlerin tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırılarak şekillendirildiği bilinmektedir.⁶² Bilindiği üzere icrâ edilen cemler yine Kırklar Meclisi ile irtibatlandırılmaktadır. Cem esnasında yerine getirilen bazı âdâb ve erkânda Hz. Peygamber ile ilgili bazı motiflerin işlendiği görülmektedir. Sözgelimi, “cem” esnasında, özellikle semah dönen canların kemerbest olmaları, yani bellerine bir kemer kuşanmaları gerekir. Fütüvvet temelli olarak görülen kemer kuşanma olayının⁶³ da yine Hz. Peygamber ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Nitekim yukarıda da yer verdiğimiz anlatıma göre Kırklar Meclisinde semaha kalkan Kırklar, bellerine Hz. Peygamber’in imâmesi/sarığından bir parça dolayarak semah dönmeye başlamışlardır. İşte semah dönen ya da ‘cem’de halkaya katılan kişilerin bellerine sardıkları kemer “Hz. Peygamber’in imâmesi/sarığı” olarak kabul edilmektedir.

4- Hz. Hüseyin’in Şehid Edilmesinde “Muhammed’in Öp-tüğü Yer” Vurgusunun Yapılması:

Bilindiği gibi Alevî telakkide Hz. Hüseyin’in şehid edilmesi olayına ayrı bir vurgu yapılmaktadır. Kerbela vaķ’ası, matem olarak anılmakta, diğerk tasavvufi ekollerce de tutulduğu bilinen Muharrem orucu, matem orucu olarak tutulmakta, Muharrem ayında 12 gün boyunca Hz. Hüseyin’in şehid edilmesi, bu olaylar esnasında düçar kaldığı susuzluk vb. motiflerin gerekleri yerine getirilmekte, bu bağlamda sözgelimi, 12 gün boyunca su içilmemekte, zevk verecek yiyeceklerden uzak durulmaktadır. Ayrıca bu günler boyunca mersiyeler okunmakta, özellikle maktel geleneği içerisinde değerkendi-

⁶² Aleviler arasındaki ibadet talakkileri için bkz. Cenksu Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslami İbadetlere Yaklaşımları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt V, sayı 2, Nisan/Mayıs/Haziran 2005, www.dinbilimleri.com, ss. 161-189.

⁶³ Bu geleneğin Fütüvvetnâmelere dayandığı ve Fütüvvetnâmeler’de, şeddin beşe katlanarak dürülmesi hakkındaki te’viller için bkz: Mehmet Saffet Sarıkaya, XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2002, s. 116-120.

rilecek olan Hz Hüseyin'in şehid edilmesini anlatan eserler sıkça okunmaktadır.

Kerbela hadisesi ile ilgili anlatımlar esnasında, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi anında, kendisine kılıçla hamle yapanlara karşı söylediği "Dedem Muhammed'in öptüğü yere mi kılıç vuracaksınız?" mealindeki söz üzerinde durularak Hz. Hüseyin'in Dedesi Hz. Muhammed'in öptüğü yerden aldığı kılıç darbesiyle şehid edildiğinin bütün bu anlatımların temelini yerleştirilmesi ve Hz. Hüseyin'in Hz. Peygamber'in torunu olması vasfına vurgu yapılması, Hz. Muhammed'in Alevî telakkideki merkezi konumuna işaretten kaleme aldığımız bu makalemizde son olarak dile getirdiğimiz husustur.

Sonuç

Gerek Alevî âdâb ve erkânına ait eserler gerek deyiş ve nefeslerde yer alan ve Alevîliğe Alevîlik rengini kazandıran bazı telakkilerde Hz. Peygamber ile ilgili esaslı bir şekilde dile getirilen Hz. Muhammed'in bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildiği, peygamberlerin sonuncusu olduğu ve bütün peygamberlerden üstün olduğu, olağanüstü ahlâkî nitelikte ve beşer üstü kabiliyette olduğu gibi kabullerin bazı âdâb-erkân, ritüel ve uygulamalarda da kuvvetli bir şekilde yerini aldığı görülmektedir. Alevîliğin esası olarak kabul edilen 'Hakk, Muhammed, Ali' kabulünde 'Muhammed' ile Hz. Peygamber'in nübüvvetine iman ve ikrarın ifade edilmesinin yanı sıra yolun vazgeçilmez unsurları Ehl-i Beyt ve silsilenin Hz. Peygamber'e dayandırılması, Alevîlikte yol ulularına atfedilen önemin hep Hz. Peygamber üzerinden yapılması; bazı Alevîler arasında en önemli sosyal kurumlardan biri olan Musahibliğin Hz. Peygamber üzerinden delillendirilmesi, Hz. Peygamber'in Hz. Hasan ve Hüseyin'e bizzat kendisinin kirvelik yaptığı kabulünden hareketle kirveliliğin **Muhamed dostluğu** şeklinde isimlendirilmesi; her ritüelde mutlaka Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi ve duaların 'Muhammed aşkı için kabulünün yakarışa konu edilmesi; Kızılbaşlığın, Uhud'da Hz. Peygamber'in şehid olan dışından akan kanın Hz Ali tarafından avuçlanarak sarığına sürülmesi neticesinde Ali'nin bu şekilde isimlendirilmesinde "Hz. Peygamber'in kanı" motifinin kullanılması, Alevîlikte varolan eşitlik ve paylaşım fikirlerinin Kırklar meclisinde Hz. Peygamber'in engürü eşit dağıtmasıyla anlamlandırılması, kemerbestlerin kuşandıkları kemerlerin Hz. Peygamber'in imâme ya da sarığını sembolize etmesi ve Kerbelâ faciasında Hz. Hüseyin'in boynunun vurulduğu yerin Hz. Peygamber'in öptüğü yer olarak dillendirilmesi gibi unsurlar Hz. Peygamber'in Alevîlik için ne anlam ifade ettiğini anlamamız açısından zikredilmesi gereken önemli hususlardan bazılarıdır.

Bütün bunlar, Alevî telakkide Hz. Muhammed anlayışının son derece önemli bir yer tuttuğunu, Hz. Muhammed olmadan Aleviliğin olamayacağını; çünkü Alevilikte kendisine önem verilen bütün kişi ve telakkilerin bu önem ve kıymetlerinin Hz. Peygamber ile ilişkilendirilmesinden dolayı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bununla beraber Alevilikte varolan Hz. Peygamber algılamasının diğer dini gruplarda varolan telakkilerden çok farklı olmadığı da anlaşılmış olmaktadır. Bu bağlamda makalemizi, Hz. Peygamber'i "gül" ile simgeleyen deyişlerle ve Hz. Muhammed-Hz. Ali ilişkisini gün ile ay arasındaki ilişkiyle ifade edip, gün olmadan ayın bir anlamının olmayacağına işaret eden bir deyişle bitirmek yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız çerçeveyi ve gerçeği de teyid etmesi bakımından yerinde olacaktır.

Gül Muhammed'in yasıdır	Biribirinin serindedir
Cümle çiçeğin hasıdır	Muhammed'in terindedir
Onu sevmeyen asidir	Alnındaki nurundadır
Bülbül gel bizim başa gel	Bülbül gel bizim başa gel ⁶⁴

(Şah İsmail)

İmam İriza'nın sözün haklarını Hasan Askeri'ye ervâhım kattım
 Mecnun ile yol üstünde beklerim Vücudum yuğurdum tabutum çattım
 Muhammed terinden bir gül koklarım Nuh ile gemiyi deryaya kattım
 Bülbül idim öter isim gülşende Yelken idim eser idim tufanda

Yusuf ile bile kuyuya düştüm	Kul Himmet günahkar, dilimde virdim
Hakk emretti Cebrâile ulaştım	Rabbin cemalinde balkır nur idim
Yunus ile bile yattım alıştım	Anadan doğmadan kamil pir idim
Ağlar idim ah u zarınan kanda	Bana derler mekanınız ne yerde ⁶⁵

Var dükkana pazar eyle	Ay Ali'dir gün Muhammed
Hişmindan kork hazer eyle	Üçyüz altmış altı sünnet

⁶⁴ Birdoğan, Şah İsmail, s. 149.

⁶⁵ Şiirin tamamı için bkz.: Öztelli, Dostlar, s. 91-93. Bu konudaki diğer bir şiir için aynı eserin 104-106. sayfalarına bakınız.

Aya güne nazar eyle

Balıklar da suya hasret

Ay Ali Gün nur içinde

Çarh dönerler göl içinde

Ay Ali'dir gün Muhammed

Kılasın farz ile sünnet

Yedi tamu sekiz cennet

Bülbül oynar gül içinde⁶⁶

(Pir Sultan)

⁶⁶ İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, I-V, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1998, c. II, s. 253.